

תבונות

הגות עיון ופשוט
משיעורי

הג"ר דוד לייבל שליט"א

נערך ע"י תלמידיו

בני בכורי ישראל

מכת בכורות היא המכה העשירית בתוך סדרת המכות שהפליא הקב"ה במצרים, ככזאת היא למעשה ה'מכה בפטיש' והיא הגורמת לפרעה להיכנע ולשחרר את בני ישראל. אלא שנראה כי מכת בכורות נבדלת משאר המכות ויש לה משמעות גם מעבר להקשר הכללי של עשרת המכות. כך מצאנו בחז"ל כי שקולה היא כנגד כל המכות (מכילתא דרשב"י י"ג א), ועל שם ההצלה ממנה נקבע קרבן הפסח ונקבע הלילה הזה לליל שימורים.

מכת בכורות נבדלת גם באופן שבו היא נעשית, כשהקב"ה בכבודו ובעצמו עובר בארץ מצרים ומכה את הבכורות, וגם, בעובדה שבמכה זו נדרשו ישראל לפעול על מנת להינצל, כאשר גם בכורות ישראל היו עלולים למות והקב"ה פוסח עליהם רק בזכות דם קרבן פסח אותו הם מורחים על המשקוף ומזוזות הבתים. כמו כן, היא מופיעה בתורה כשהיא בלולה בתוך התהליך של יציאת מצרים, היא מתרחשת כאשר עם ישראל כבר הקריב את קרבן הפסח על אפס ועל חמתם של המצרים, מותנם חגור ומקלם בידם מוכנים ומזומנים לקראת היציאה בפועל, ותוך כדי כך מתרחשת המכה. נראה אפוא שמכת בכורות איננה רק עוד מכה שגורמת ליציאה אלא שהיא חולקת מקום לעצמה, ויש בה תוכן ומשמעות מעבר להיותה המכה האחרונה בסדרת 'עשרת המכות'. נדרשים אנו אם כן לדרת לשורשם של דברים.

אם נתבונן בתחילת תהליך יציאת מצרים נראה שמשמעותה המיוחדת של מכת בכורות מופיעה כבר בשליחות הראשונה של משה רבינו אל פרעה, אז אומר לו הקב"ה :

וְאָמַרְתָּ אֶל פְּרַעֲהוּ כֹה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל: וְאָמַר אֱלֹהֵי שְׁלַח אֶת בְּנֵי וְעַבְדֵי וְחַמָּאֵן לְשַׁלְּחֵהוּ הַנֶּה אֲנֹכִי הֵרַג אֶת בְּנֵךְ בְּכֹרֶךָ. (שמות ד, כב, כג)

מהי כוונת הקב"ה בכך שעם ישראל הוא בנו בכורו, ומה כוונתו באזהרתו לפרעה שיהרוג את בנו בכורו. קשה לפרש שכוונתו היא רק לבנו הביולוגי של פרעה, כיון שאם כך נוצר בפסוקים פער לא סביר בין שני מושגי הבכורה, של הקב"ה ושל פרעה. נראה שכוונת המילים "הַנֶּה אֲנֹכִי הֵרַג אֶת בְּנֵךְ בְּכֹרֶךָ" היא רחבה יותר והכוונה היא לעם המצרי כולו. השוואה זו מצאנו גם בנוסח ברכת הגאולה בתפילת שחרית 'כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת', וצריך להבין מהי משמעות ההקבלה הזאת בין מעלת ישראל כאומה הנקראת 'בני בכורי ישראל' להכאת בכורי מצרים.

גילוי שם ה' בעולם כולו ביציאת מצרים

ביאור הדבר נעוץ בהבנת ההתרחשות הרחבה של סיפור יציאת מצרים, סיפור שמכיל בתוכו למעשה שני תכנים מקבילים, שיש ביניהם קשר עמוק. התרחשות אחת עוסקת בקורותיו של עם ישראל, בהצלתם משעבוד מצרים ובמסעם לקראת קבלת התורה וכניסה לארץ ישראל. וההתרחשות השנייה עוסקת בעולם בכללותו, בגילוי שם ה' בעולם שנועד להתגלות דרך הורדתה של מצרים - האומה החזקה בעולם - מגדולתה, והמלכתו של הקב"ה בעולם.

זהו מאבק ישיר של הקב"ה במצרים כמייצגת את התפיסה של האפשרות לשלוט בעולם ע"י הכוח האנושי, מאבק שנעשה בכל מהלך יציאת מצרים, ובו הקב"ה מגלה באותות ומופתים את כוחו הגדול ואת יכולתו להוציא את עמו מתוך שליטתה העוצמתית של הממלכה המצרית.

כשנתבונן בדברים ניווכח לראות כי כשהקב"ה מכה את עם ישראל "בני בכורי" הוא בעצם מתייחס לכל אומות העולם כבניו כשעם ישראל הוא הבכור, וממילא הוא מייצגו העיקרי וכולם צריכים לכבד אותו ובכך לקבל על עצמם עול מלכות שמים. יחס זה לעם ישראל כבכור משפחת העמים מעניק משמעות רחבה לכל סיפור יציאת מצרים ובחירת עם ישראל, הם לא רק העם שנבחר לקבל את התורה ולהתנהג

1. ראה ראב"ע שם.

בדרכה, אלא הם עמו ונחלתו הנבחרים לחלקו, ומיועדים להיות אור לגויים ולהוביל את העולם כולו אל תיקונו במלכות ש-די.

ומעתה, הרי שנוכל להבין שהמאבק מול מצרים אינו רק מחמת סירובם של המצריים להסיר את שלשלאות העבדות מעל בני ישראל, אלא המאבק הוא על כך שבכורה זו של ישראל עומדת בניגוד חזיתי לתפיסתה של מצרים הרואה את עצמה ראש ממלכות תבל. האמפריה המצרית השלטת באזור כולו רואה את עצמה כבכורת העולם וכמי שמנהיגה את העולם כולו, ולכן הכרתם של ישראל כבכורי בניו של אלוהי העולם כרוכה בהכרה במאבק במצרים.

מכת בכורות – סמל למפלתה של מצרים

לאור הדברים נוכל להבין את ייחודיותה של מכת בכורות. כאמור, היא איננה רק מכה נוספת בסדרת המכות והיא חולקת מקום ומשמעות לעצמה באשר היא מסמלת ומבטאת את המאבק המרכזי של הקב"ה בפרעה ומצרים. לכן, הקב"ה בעצמו יורד לבצע מכה זו שבהתרחשותה מתבצעת בפועל החלפת השליטה בעולם ע"י הקב"ה שמאפשרת גם את יציאת עם ישראל ממצרים. במוותם של בכורות מצרים, מעבר לגמול הניתן למצרים על רשעתם, ישנו גם ממד סמלי עמוק המבטא את ירידתה של מצרים מ'בכורתה' וממעמדה כאומה החזקה בעולם וחיזוק מעמדם של בני ישראל כבנו בכורו של הקב"ה שגילה את מלכותו בעולם.

אפשר להיווכח בממד הסמלי של מכת בכורות מעיין בפסוקים בהם התורה מתארת כי גם בכורות הבהמה וגם בכורות השפחה והיושבים בשבי מתו:

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר ה' כְּחַצְתָּ הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם: וּמָת כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר פְּרֹעֶה הַיֵּשֶׁב עַל כְּסֹא עַד בְּכוֹר הַשִּׁפְחָה אֲשֶׁר אַחַר הַרְחִים וְכֹל בְּכוֹר בְּהֵמָה'

אילו הייתה מכת בכורות רק מכה נוספת מתוך עשרת המכות שעיקר עניינה הוא לגמול למצרים על אכזריותם ולשבור את קשי ליבם, הרי שבכורות הבהמה לא היו אמורים למות וכך גם בכורות השבי והשפחה שבעצמם מתענים תחת ידי פרעה ונוגשיו ואינם חלק מהמשעבדים של עם ישראל, אבל כיוון שכאמור אין עניינה של מכת בכורות רק גמול אלא סמל המבטא את ניצחונה של בכורת ישראל על בכורת מצרים, הרי שכל בכורה השייכת למצרים מתה במכה זאת, ובכך יש ביטוי למחיית בכורת מצרים באופן מוחלט.

קדש לי כל בכור

לאור הדברים נוכל לתת טעם עמוק יותר במצוות הקדשת בכורות האדם והבהמה ופטר חמור הנאמרות בהקשר ליציאת מצרים. בפשטות ניתן להבין כי עניינן של מצוות אלה הוא כעין טעמה של מצוות ביכורי השדה, אך בסוף פרשתנו נותנת התורה למצוות אלו טעם ייחודי הקשור ביציאת מצרים:

וְהָיָה כִּי יִשְׁאַלְךָ בֶּןְךָ מָחָר לֵאמֹר מָה זֹאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו כֹּהֵנְךָ יָד הוֹצִיאָנוּ ה' מִמִּצְרַיִם מִבֵּית עַבְדִּים: וְהָיָה כִּי הִקְשָׁה פְּרֹעֶה לְשַׁלְּחַנוּ וַיִּחְרַג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה עַל כֵּן אֲנִי זֹכֵר לָהּ כָּל פֶּטֶר רַחֵם הַזִּקְרִים וְכֹל בְּכוֹר בְּנֵי אֶפְרָיִם.'

התורה קושרת באופן מובהק בין יציאת מצרים ומכת בכורות למצוות אלו. במבט שטחי הקשר הזה תמוה, מדוע נאמר לזכור באופן זה דווקא את מכת בכורות מתוך כל ניסי יציאת מצרים?

ברם, לפי דברינו, הרי שמטרת מצוות אלו היא להפנים ולהשריש בתוכנו את ה'בכורה' המיוחדת לה זכינו ביציאת מצרים, את עובדת זכייתנו בתואר 'בני בכורי ישראל', מה שמבטא את מעמדנו ותפקידנו במשפחת העמים. ושלא כבכורת מצרים בשעתה איננו משתמשים בבכורה זו לנכס לעצמנו עבדים וכו', אלא לצורך תפקידנו בעולם - להיות אור לגויים, ולהוביל את העולם כולו אל תיקונו במלכות ש-די.

מכת בכורות איננה רק ה'מכה בפטיש' של מכות מצרים, היא מסמלת את מהות ההכנעה של מצרים, ומהווה גילוי חדש בעולם. ההכרזה **'כֹּה אָמַר ה' בְּנֵי בְכוֹרֵי יִשְׂרָאֵל: ... שְׁלַח אֶת בְּנֵי וַיַּעֲבֹדְנִי** אינה עוסקת רק בביטול העבדות מעם ישראל אלא קוראת תיגר על מצרים השמים את עצמם כשליטים ומנהיגים בעולם ומבקשת להכריז על בכורתם ומרכזיותם של בני ישראל בין כל יושבי תבל.

העלון יוצא לאור על ידי מכון 'תבונות', רח' יהודה הלוי 10 בני ברק
להארות והערות ולקבלת תכנים נוספים ניתן לפנות במייל: office@tvunot.net
לקבלת העלון במייל a@tvunot.net